

KAMIL KULPIŃSKI

Edwarda Janczewskiego kolekcja porzeczek w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Edward Janczewski's collection of *Ribes* in Botanic Garden of the Jagiellonian
University in Cracow

Muzeum Ogródu Botanicznego i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej, Instytut Botaniki UJ
J. Dyakowska Botanical Museum and History of Botany Research Unit
Institute of Botany, Jagiellonian University
ul. Kopernika 27, 31-501 Kraków, Poland
e-mail: kamil.kulpinski@uj.edu.pl

Received: 25 June 2009, Accepted: 25 September 2009

ABSTRACT: Botanic Garden of the Jagiellonian University hosts an old collection of currants and gooseberries. Detailed documentation from the time of Edward Janczewski (1846-1918), who expanded the collection for his work on taxonomy of the genus, is preserved at J. Dyakowska Botanical Museum. It includes list of specimens, maps and microscope slides. Herbarium sheets preserved at the Jagiellonian University Herbarium (KRA) provided further information on the origin of specimens. Janczewski received plants, seeds and herbarium sheets from individual researchers, botanical gardens and herbaria, including Arnold Arboretum, Berkeley, Darmstadt, Edinburgh, Kew, Paris, Petersburg and Tomsk. The specimens were collected by many scientists and explorers, including Nikolaj Michailowicz Przewalski (1839-1888), Joseph Dalton Hooker (1817-1911) and missionaries in China and Japan, including Armand David (1826-1900). Janczewski's collection of living plants included species from Asia, Europe and North and South America and at its best consisted of 251 specimens representing 101 species and varieties. Some plants were later planted also in Kórnik Arboretum, but this collection did not survive. Only a small part of living collection in Botanic Garden of the Jagiellonian University survived. Fortunately, it includes specimen of *Ribes warszewiczii* grown in 1862 by Józef Warszewicz from seeds obtained from Siberia. It probably served as a type material for this taxon description. The paper includes a full list of specimens and maps from both the original and preserved collection.

Key words: currants and gooseberries, Grossulariaceae, history of cultivation, taxonomy

Rodzaj porzeczka (*Ribes*) jest w ujęciu systemu APG II (Angiosperm Phylogeny Group, 2003) jedynym rodzajem rodziny Grossulariaceae, należącej do rzędu Saxifragales. Należy do niego ponad 150 gatunków, popularnie określanych jako porzeczki i agresty, występujących w Europie, górach Atlas w Afryce, w Azji za wyjątkiem części tropikalnej, Ameryce Północnej oraz w górach Ameryki Południowej aż po Patagonię (Janczewski 1907, Sinters, Soltis 2003). Część gatunków z tego rodzaju tworzy wiele odmian. Jednocześnie niektóre gatunki są do siebie bardzo zbliżone. Ponadto część z nich występuje na terenach stosunkowo słabo zbadanych i wciąż opisywane są nowe gatunki (Weigend, Binder 2001, Freie-Fierro 2002, Weigend i in. 2005). W związku z tym jest to rodzaj, w któ-

rego klasyfikacji ciągle zachodzą zmiany zaszeregowania taksonów niższej rangi. Jego wewnętrzna struktura jest różnie ujmowana przez różnych autorów. Postulowany był rozdział na dwa rodzaje – porzeczki i agresty (Coville, Britton 1908, Berger 1924). Z drugiej strony wszystkie gatunki porzeczek i agrestów mają jedną liczbę chromosomów ($2n = 16$) (Zielinski 1953) i łatwo tworzą mieszańce, choć w przypadku gatunków należących do różnych sekcji i podrodzajów są one zazwyczaj sterylne (Messinger i in. 1999). Również badania molekularne wspierają ujmowanie wszystkich gatunków w ramy jednego rodzaju (Sinters, Soltis 2003).

Najczęściej zatem przyjmuje się podział rodzaju na sześć podrodzajów, zaproponowany przez Edwarda Janczewskie-

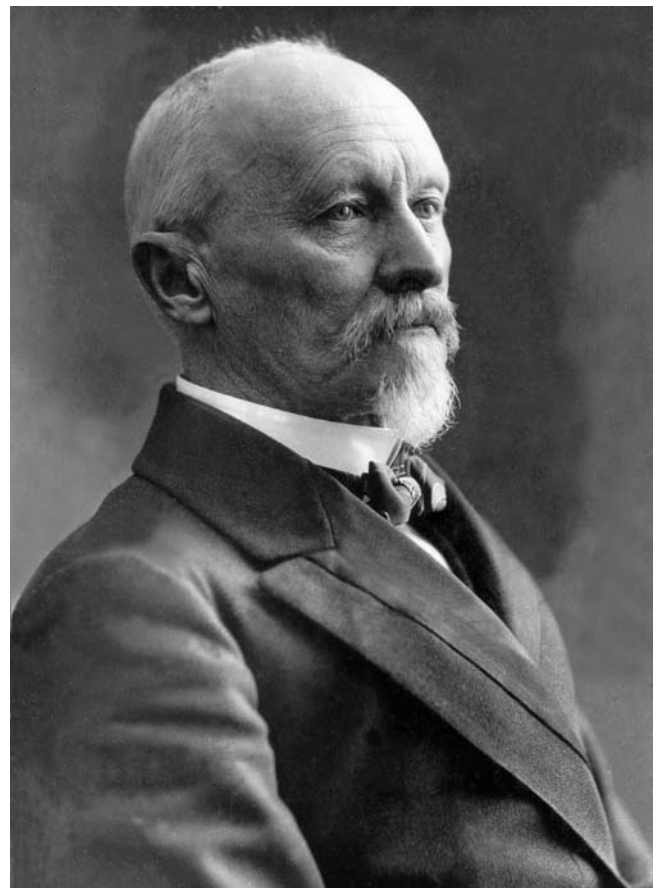
go: *Coreosma* – czarne porzeczki, *Ribesia* – porzeczki czerwone, *Grossularia* – agresty, *Grossularioides* – porzeczki kolczaste, *Parilla* – porzeczki andyjskie oraz *Berisia* – euroazjatyckie porzeczki górskie (Janczewski 1907). Często uwzględniany jest podział na podrodzaje zaproponowany przez Bergera (1924), większość tych podrodzajów Janczewski wyróżniał w randze sekcji: *Calobotrya* (u Janczewskiego sekcja podrodzaju *Coreosma*), *Hertiera* (*Coreosma*), *Symphocalyx* (*Coreosma*), *Robsonia* (*Grossularia*), *Hesperia* i *Lobbia* (oba to nowe podrodzaje rodzaju *Grossularia*, nie wydzielane przez Janczewskiego nawet jako sekcje). Badania molekularne potwierdziły monofiletyczność podrodzaju *Grossularia* w ujęciu Bergera (Schultheis, Donoghue 2004) oraz *Grossularioides*. Polifiletyczne są *Coreosma* (nawet w ujęciu Bergera) oraz *Hertiera*. W pozostałych wypadkach wyniki badań są różne w zależności od zastosowanej metody (Messinger i in. 1999, Senters, Soltis 2003).

Najwięcej gatunków występuje w Ameryce Północnej (Senters, Soltis 2003), jednak większość odmian uprawnych pochodzi od gatunków europejskich: porzeczka czerwonej (*Ribes rubrum* L.), porzeczka czarnej (*Ribes nigrum* L.) oraz porzeczka agrestu (*R. uva-crispa* L.). Gatunki amerykańskie, przede wszystkim porzeczka (agrest) ostrokończysta, *R. oxycanthoides* L., są wykorzystywane w ogrodnictwie w mniejszym stopniu (National Clonal Germplasm Repository 2009).

W Polsce występuje w naturze pięć gatunków: porzeczka czarna (*R. nigrum* L.), porzeczka alpejska (*R. alpinum* L.), porzeczka dzika (*R. spicatum* Robson), porzeczka skalna (*R. petraeum* Wulf.) i porzeczka agrest (*R. uva-crispa* L.). Powszechnie uprawiana – i często dziczejąca – jest porzeczka czerwona (*R. rubrum* L.), dość często uprawia się również porzeczkę złotą, *R. aureum* Pursh (Rutkowski 2006).

Najstarsza kolekcja gatunków i odmian porzeczek w Polsce znajduje się w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jej początki sięgają przynajmniej lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy to Józef Warszawicz otrzymał z nasion pochodzących z Syberii nowy dla nauki gatunek, nazwany później porzeczka Warszawicza – *R. warszewiczii* Jancz. (Janczewski 1907). Został on opisany przez Edwarda Janczewskiego, z którego nazwiskiem wiąże się największy rozwój kolekcji. Edward Franciszek Glinka-Janczewski (ryc. 1), bo tak brzmi jego pełne nazwisko, urodził się 14 grudnia 1846 r. w Blinstrubiskach na Żmudzi, zmarł 17 lipca 1918 r. w Krakowie. Po studiach w Petersburgu i Halle, m.in. pod kierunkiem Henryka Antoniego de Bary, na resztę życia związał się z Uniwersytetem Jagiellońskim. Od 1875 r. był kierownikiem utworzonej przez siebie Katedry Anatomii i Fiziologii Roślin UJ. W 1901 r. opiekował się Ogiem Botanicznym jako zastępca dyrektora, a w latach 1910-1911 jako kierownik pracowni botanicznej i muzeum. W latach 1901-1902 był rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wspólnie z Emilem Godlewskim seniorem utworzył Studium Rolnicze UJ, instytucję, która dała początek Akademii Rolniczej (obecnie – Uniwersytet Rolniczy) w Krakowie (Majewski 2000).

Zajmował się głównie anatomią i morfologią roślin (badania nad tkanką sitową, wzrostem i rozwojem korzeni),

Ryc.1. Edward Glinka-Janczewski (1846-1918). Fotografia ze zbiorów Muzeum Ogródu Botanicznego i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej UJ

Fig. 1. Edward Glinka-Janczewski (1846-1918). Photograph from the collection of J. Dyakowska Botanical Museum and History of Botany Research Unit of the Jagiellonian University.

genetyką roślin, a także systematyką zawilców i porzeczek (Majewski 2000). W 1907 r. opublikował w Genewie *Monographie des Groseilliers* (Janczewski 1907), najważniejszą i wciąż aktualną monografię rodzaju *Ribes*. Była ona wynikiem jego wieloletnich badań prowadzonych w krakowskim Ogrodzie Botanicznym. W Zielniku Instytutu Botaniki UJ znajduje się kompletny zielnik Janczewskiego, z zachowaną numeracją odpowiadającą numerom taksonów w monografii. Ponadto w Muzeum Ogródu Botanicznego UJ i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej znajduje się kolekcja blisko 200 preparatów mikroskopowych, głównie kwiatów i przekrojów pędów porzeczek, wykorzystanych podczas opracowania monografii. Obie te kolekcje powstały w dużej mierze w oparciu o rośliny rosnące w Ogrodzie.

Jednym ze źródeł okazów zarówno dla zielnika, jak i kolekcji żywych roślin, były własne zbiory Janczewskiego z terenu Galicji, a także z jego rodzinnych Blinstrubisk. Dominują jednak okazy uzyskane dzięki kontaktom Janczewskiego z ogrodami botanicznymi, zielnikami oraz prywatnymi badaczami. Bardzo wiele roślin uzyskał Janczewski z Arnold Arboretum przy Uniwersytecie Harvarda. Okazy pochodzą również z następujących instytucji (w kolejności alfabetycznej według nazw miast): Ogród Botaniczny Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley (duża kolekcja po-

Ryc. 2. Najstarszy okaz *Ribes warszewiczii* Jancz. w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (fot. K. Kulpiński)

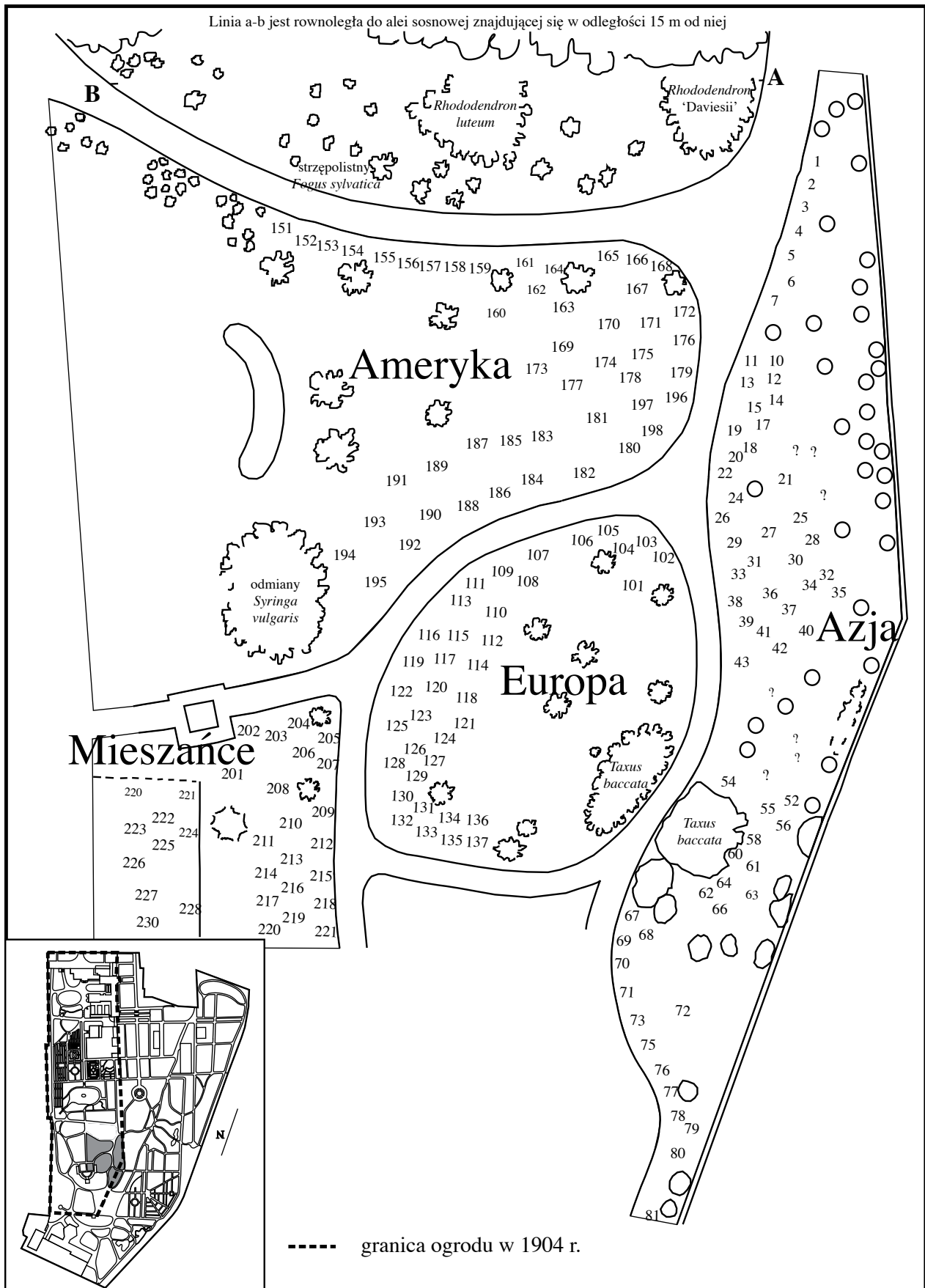
Fig. 2. The oldest specimen of *Ribes warszewiczii* Jancz. in the Botanic Garden of the Jagiellonian University (phot. by K. Kulpiński)

rzeczek z Kalifornii i stanu Waszyngton), Ogród Botaniczny i Herbarium w Berlin-Dahlem, Arboretum i Szkółki firmy Späth w Berlinie, Ogród Botaniczny w Darmstadt, Królewski Ogród Botaniczny w Edynburgu, Królewskie Ogrody Botaniczne w Kew, Zielnik Narodowego Muzeum Historii Naturalnej i Ogród Botaniczny w Paryżu, Zielnik Instytutu Botanicznego im. Komarowa Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu i Syberyjski Ogród Botaniczny Uniwersytetu w Tomsku. Okazy pochodziły z całego świata, w tym ze zbiorów misjonarzy z Chin i Japonii oraz pierwszych europejskich eksploratorów niezbadanych obszarów Azji i Ameryki. Byli wśród nich ojciec Armand David (1826-1900), odkrywca pandy wielkiej, a także Nikołaj Michaiłowicz Przewalski (1839-1888) i Joseph Dalton Hooker (1817-1911). Należy zaznaczyć, że niemal wszystkie nowe gatunki zostały opisane przez Janczewskiego na podstawie okazów zielnikowych nadesłanych ze świata, na przykład porzeczka nazwana przez niego *R. altamirani*, przesłana przez Fernando Altamirano z Meksyku. Co ważniejsze, wiele opisów oparto po części na okazach uprawianych w Ogrodzie. Na uwagę zasługuje zwłaszcza wspomniana już *Ribes warszewiczii*. Zgodnie z opisem zamieszczonym przez Janczewskiego, krzew otrzymany przez Warszewicza z nasion przesłanych z Syberii rósł w Ogrodzie (Janczewski 1907), i to prawdopodobnie na nim Janczewski oparł swój opis tego gatunku. Odrost tego okazu wciąż rośnie w obrębie kolekcji Janczewskiego (ryc. 2). Okazy z żywej kolekcji były również podstawą badań Janczewskiego nad anatomią, morfologią i rozmnażaniem się porzeczek.

Najważniejszy etap w rozwoju kolekcji rozpoczął się w 1903 r., kiedy to przeniesiono do Ogródu Botanicznego krzewy z kolekcji Janczewskiego, zgromadzone w ogrodzie botaniczno-rolniczym działającym przy Studium Rolniczym UJ. Kolekcja zajęła południowo-wschodnią część ówczesnego Ogródu. W Muzeum Ogródu Botanicznego Uniwer-

sytetu Jagiellońskiego zachowały się plany poszczególnych powierzchni obsadzonych porzeczkami oraz spisy okazów z numerami odpowiadającymi numerom umieszczonym na planach. Zostały one wykonane 1904 r. Na ich podstawie udało się zrekonstruować pełny obraz kolekcji (ryc. 3). Łącznie składała się z 251 okazów, należących według ujęcia Janczewskiego do 101 gatunków i ich odmian oraz 25 mieszańców. Była podzielona na części odpowiadające geograficznemu pochodzeniu taksonów: azjatycką (powierzchnie nr 44 i częściowo 42 z obecnego podziału ogrodu) z 84 okazami należącymi do 35 taksonów, europejską wraz z mieszańcami (powierzchnia 43) z 36 okazami (15 taksonów), oraz amerykańską (powierzchnia 45) z 48 okazami (26 taksonów). Nie udało się odnaleźć planów jednej z powierzchni ujętej w spisach okazów (opisanej jako „Szkółka” i mającej zawierać głównie gatunki i odmiany amerykańskie, a także gatunki azjatyckie oraz mieszańce). Wśród podanych z niej 42 okazów należących do 25 taksonów na uwagę zasługuje *R. gayanum* z występującego głównie w Ameryce Południowej i słabo wówczas znanego podrodzaju *Parilla*, obejmującego, podobnie jak podrodzaj *Berisia*, porzeczki dwupienne. Według opisu z monografii Janczewskiego był to jedyny gatunek podrodzaju *Parilla*, na którym mógł on prowadzić badania mając do dyspozycji osobniki męskie i żeńskie. Poza tym w spisie ujęto 38 okazów 25 różnych mieszańców, które rosły na terenie zajmowanym obecnie przez klomb z różami przy powierzchni 43.

Pełną listę okazów rosnących w Ogrodzie w roku 1904 zamieszczono poniżej, natomiast ich rozmieszczenie przedstawiono na ryc. 2. Nazwy łacińskie podano za Janczewskim, zachowując określenie odmian (varietas) za pomocą kolejnych liter alfabetu greckiego. Jeśli nazwa Janczewskiego jest identyczna z aktualnie przyjętą (Germplasm Resources Information Network 2009), została ona wytłuszczona. W przypadku, gdy nazwa odbiega od współczesnej, w miarę

Ryc. 3. Mapa kolekcji Janczewskiego w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1904 r. Rekonstrukcja na podstawie materiałów archiwalnych (oprac. K. Kulpiński)

Fig. 3. Map of Janczewski's collection in the Botanic Garden of the Jagiellonian University from 1904. Reconstruction based on archival materials (by K. Kulpiński)

możliwości podano aktualny synonim i również go wyfuszczono. Numery odpowiadają numerom na mapie, w przypadku numerów oznaczonych gwiazdką nie udało się ustalić ich dokładnej lokalizacji. Uwzględniono również dwa nienumerowane okazy dopisane przy liście gatunków ze „Szkółki”.

Azja

1. *R. warszewiczii* Jancz.
2. *R. warszewiczii* Jancz.
3. *R. orientale* Desf. γ *heterotrichum*
4. *R. orientale* Desf. γ *heterotrichum* ♀
5. *R. orientale* Desf. β *resinosum* ♂
6. *R. stenocarpum* Maxim.
7. *R. orientale* Desf. β *resinosum*
- 8*. *R. orientale* Desf. β *resinosum* ♀
- 9*. *R. laciniatum* Hook. f. et Thomson
10. *R. mandshuricum* Kom. β *subglabrum*
11. *R. fasciculatum* Siebold et Zucc. β *chinense* ♂
12. *R. mandshuricum* Kom. β *subglabrum*
13. *R. mandshuricum* Kom. γ *glabrum*
14. *R. fasciculatum* Siebold et Zucc. α *japonicum* ♂
15. *R. fasciculatum* Siebold et Zucc. β *chinense* ♀
- 16*. *R. laciniatum* Hook. f. et Thomson
17. *R. fasciculatum* Siebold et Zucc. β *chinense* ♀
18. *R. glaciale* Wall. β *minus* ♂
19. *R. luridum* Hook. f. et Thomson
20. *R. diacanthum* Pall. ♀
21. *R. glaciale* Wall. α *maius* ♀
22. *R. laxiflorum* Pursh β *japonicum*
- 23*. *R. luridum* Hook. f. et Thomson ♂
24. *R. laxiflorum* Pursh β *japonicum*
25. *R. diacanthum* Pall. ♀
26. *R. petraeum* Wulfen var. *tomentosum*
27. *R. glaciale* Wall. α *maius* ♀
28. *R. diacanthum* Pall. ♂
29. *R. stenocarpum* Maxim.
30. *R. diacanthum* Pall. ♀
31. *R. diacanthum* Pall. ♂
32. *R. diacanthum* Pall. ♂
33. *R. giraldii* Jancz. ♂
34. *R. latifolium* Jancz.
35. *R. nigrum* L. β *pauciflorum*
36. *R. alpestre* Wall. ex Decne.
37. *R. diacanthum* Pall.
38. *R. bureiense* F. Schmidt
39. *R. distans* Jancz. α *mandshuricum* ♂
40. *R. pulchellum* Turcz. ♂
41. *R. pulchellum* Turcz. ♂
42. *R. pulchellum* Turcz. ♀
43. *R. distans* Jancz. α *mandshuricum* ♀
- 44*. *R. rubrum* L. δ *glabellum* = *R. spicatum* E. Robson
- 45*. *R. nigrum* L. β *pauciflorum* fr. *viridis*
- 46*. *R. meyeri* Maxim. β *tanguticum*
- 47*. *R. alpestre* Wall. ex Decne.
- 48*. *R. nigrum* L. β *pauciflorum*
- 49*. *R. laxiflorum* Pursh β *japonicum*
- 50*. *R. nigrum* L. β *pauciflorum* fr. *viridis*
- 51*. *R. rubrum* L. ϵ *Palczewskii* = *R. palczewskii* (Jancz.) Pojark.
52. *R. vilmorinii* Jancz.
- 53*. *R. himalayense* Royle ex Decne. γ *urceolatum*
54. *R. rubrum* L. γ *glabellum* = *R. spicatum* E. Robson
55. *R. tenue* Jancz. ♂ = *R. laciniatum* Hook. f. et Thomson
56. *R. ussuriense* Jancz.
- 57*. *R. orientale* Desf. γ *heterotrichum* ♀
58. *R. distans* Jancz. α *manchuricum* ♂ ♀
- 59*. *R. tenue* Jancz. = *R. laciniatum* Hook. f. et Thomson
60. *R. rubrum* L. ϵ *Palczewskii* = *R. palczewskii* (Jancz.) Pojark.
61. *R. alpestre* Wall. ex Decne.
62. *R. meyeri* Maxim. β *turkestanicum*
63. *R. rubrum* L. δ *hispidulum* = *R. spicatum* E. Robson
64. *R. meyeri* Maxim. α *tanguticum*
- 65*. *R. latifolium* Jancz.
66. *R. rubrum* L. δ *hispidulum* = *R. spicatum* E. Robson
67. *R. petraeum* Wulfen δ *atropurpureum*
68. *R. meyeri* Maxim. β *turkestanicum*
69. *R. petraeum* Wulfen δ *atropurpureum*
70. *R. himalayense* Royle ex Decne. γ *urceolatum*
71. *R. glaciale* Wall. β *minus* ♂
72. *R. alpestre* Wall. ex Decne.
73. *R. glaciale* Wall. β *minus* *subglabellum* ♂
- 74*. *R. bureiense* F. Schmidt
75. *R. glaciale* Wall. β *minus* ♂
76. *R. nigrum* L. β *pauciflorum*
77. *R. ussuriense* Jancz.
78. *R. ussuriense* Jancz.
79. *R. vilmorinii* Jancz.
80. *R. vilmorinii* Jancz.
81. *R. tenue* Jancz. = *Ribes laciniatum* Hook. f. et Thomson
- 82*. *R. tenue* ♂ Jancz. = *Ribes laciniatum* Hook. f. et Thomson
- 83*. *R. maximowiczii* Batalin *min.*
- 86*. *R. maximowiczii* Batalin
- 87*. *R. maximowiczii* Batalin *maius*
- 89*. *R. maximowiczii* Batalin *min.*

Europa

101. *R. vulgare* Lam. var. *macrocarpum* Jancz. = *R. rubrum* L.
102. *R. vulgare* Lam. *recept. fusco* = *R. rubrum* L.
103. *R. petraeum* Wulfen γ *caucasicus* fr. *nigra* = *R. petraeum* var. *biebersteinii* (Berland.) C. K. Schneid.
104. *R. alpinum* L. ♀
105. *R. grossularia* L. α *vulgare*, fr. *rubro* = *R. uva-crispa* L.
106. *R. vulgare* Lam. *recept. fusco* = *R. rubrum* L.
107. *R. vulgare* Lam. *recept. fuscescento* = *R. rubrum* L.
108. *R. petraeum* Wulfen α *bullatum*
109. *R. vulgare* Lam. *recept. pallid.* = *R. rubrum* L.
110. *R. grossularia* L. β *uva-crispa* = *R. uva-crispa* L.
111. *R. rubrum* L. α *scandicum*
112. *R. grossularia* L. α *vulgare*, fr. *rubro* = *R. uva-crispa* L.
113. *R. rubrum* L. α *scandicum* (*subciblum*) = *R. spicatum* E. Robson
114. *R. rubrum* L. β *pubescens* = *R. spicatum* E. Robson
115. *R. rubrum* L. α *scandicum* – fr. *albido* = *R. spicatum* E. Robson
116. *R. petraeum* Wulfen γ *caucasicum* – fr. *nigro* = *R. petraeum* var. *biebersteinii* (Berland.) C. K. Schneid.

117. *R. rubrum* L. α *scandicum* fl. *anomalo* = *R. spicatum* E. Robson
 118. *R. petraeum* Wulfen β *carpathicum*
 119. *R. petraeum* Wulfen α *bullatum*
 120. *R. petraeum* Wulfen α *bullatum*
 121. *R. sardoum* Martelli ♀
 122. *R. petraeum* Wulfen α *bullatum*
 123. *R. multiflorum* Kit. ex Schult.
 124. *R. petraeum* Wulf. γ *caucasicum* – fr. *nigro* = *R. petraeum* var. *biebersteinii* (Berland.) C. K. Schneid.
 125. *R. nigrum* L. α *europaeum*
 126. *R. orientale* Desf. α *genuinum* ♂
 127. *R. petraeum* Wulfen γ *caucasicum* – fr. *rubro* = *R. petraeum* var. *biebersteinii* (Berland.) C. K. Schneid.
 128. *R. orientale* Desf. α *genuinum* ♀
 129. *R. grossularia* L. α *vulgare* = *R. uva-crispa* L.
 130. *R. alpinum* L. ♂
 131. *R. petraeum* Wulfen γ *caucasicum* fr. *rubro* = *R. petraeum* var. *biebersteinii* (Berland.) C. K. Schneid.
 132. *R. alpinum* L. ♀
 133. *R. grossularia* L. α *vulgare* fr. *viride* = *R. uva-crispa* L.
 134. *R. grossularia* L. α *vulgare* fr. *pallid.* = *R. uva-crispa* L.
 135. *R. grossularia* L. β *uva-crispa* = *R. uva-crispa* L.
 136. *R. rubrum* L. β *pubescens* = *R. spicatum* E. Robson

Ameryka Północna

151. *R. triste* Pall. fr. *pallido*
 152. *R. triste* Pall. fr. *purpureo*
 153. *R. prostratum* L'Hér. = *R. glandulosum* Grauer
 154. *R. coloradense* Coville = *R. laxiflorum* Pursh
 155. *R. coloradense* Coville = *R. laxiflorum* Pursh
 156. *R. montigenum* McClatchie
 157. *R. lacustre* Poir. fl. *roseo*
 158. *R. lacustre* Poir. fl. *roseo*
 159. *R. lacustre* Poir. fl. *carneo*
 160. *R. cynosbati* L.
 161. *R. floridum* L'Hér.
 162. *R. floridum* L'Hér.
 163. *R. floridum* L'Hér. var. *intermedium*
 164. *R. rotundifolium* Michx.
 165. *R. divaricatum* Douglas β *villosum*
 166. *R. divaricatum* Douglas β *villosum*
 167. *R. divaricatum* Douglas α *douglasii*
 168. *R. hudsonianum* Richardson α *canadense*
 169. *R. divaricatum* Douglas α *douglasii*
 170. *R. rotundifolium* Michx.
 171. *R. oxyacanthoides* L. δ *irriguum*, f. *cluster*
 172. *R. divaricatum* Douglas α *douglasii*
 173. *R. oxyacanthoides* L. β *purpusii*
 174. *R. curvatum* Small
 175. *R. gracile* Michx. = *R. cynosbati* L.
 176. *R. lacustre* Poir.
 177. *R. oxyacanthoides* L. α *nevadense*
 178. *R. oxyacanthoides* L. δ *irriguum*, f. *cluster*
 179. *R. divaricatum* Douglas γ *montanum*
 180. *R. oxyacanthoides* L. γ *vaguum*
 181. *R. niveum* Lindl.
 182. *R. divaricatum* Douglas
 183. *R. aureum* Pursh β *tenuiflorum* fr. *aurantiaco*

184. *R. aureum* Pursh α *grandiflorum intermedium*
 185. *R. aureum* Pursh fr. *nigro*
 186. *R. aureum* Pursh α *grandiflorum revolutum*
 187. *R. aureum* Pursh fr. *aurantiaco*
 188. *R. inebrians* Lindl. α *maius* = *R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.
 189. *R. aureum* Pursh α *grandiflorum revolutum*
 190. *R. aureum* Pursh β *tenuiflorum* fr. *nigro*
 191. *R. aureum* Pursh β *tenuiflorum* fr. *rubro*
 192. *R. aureum* Pursh α *grandiflorum*
 193. *R. hudsonianum* Richardson α *canadense*
 194. *R. aureum* Pursh β *tenuiflorum* fr. *aurantiaco*
 195. *R. cereum* Douglas α *farinosum*
 196. *R. leptanthum* A. Gray α *genuinum*
 197. *R. oxyacanthoides* L. δ *irriguum*
 198. *R. inebrians* Lindl. γ *spaethianum* = *R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.

Mieszzańce

201. *R. x carrierei* C. K. Schneid. (*ghilossium* \times *nigrum*)
 202. *R. x culverwellii* Macfarl. (*grossularia* \times *nigrum*)
 203. *R. x gordonianum* Lem. (*sanguineum* \times *aureum*)
 204. *R. x urceolatum* Tausch (*multiflorum* \times *petraeum* α *lullatum*)
 205. *R. x holosericeum* Otto et A. Dietr. (*petraeum* γ *caucasicum* \times *rubrum*)
 206. *R. x pallidum* Otto et A. Dietr. (*petraeum* α *bullatum* \times *rubrum* fr. *albido*)
 207. *R. x recens* Jancz. (*holosericeum* ♀ \times *vulgare* ♂)
 208. *R. x pallidum* Otto & A. Dietr. (vide 206) gener. II fr. *rubro*
 209. *R. x gonduinii* Jancz. (*petraeum* α *bullatum* \times *vulgare*)
 210. *R. x houghtonianum* Jancz. (*rubrum* β *pubescens* \times *vulgare*)
 211. *R. x robustum* Jancz. (*niveum* \times *oxyacanthoides*)
 212. *R. x gonduinii* Jancz. (vide 209) gener. II
 213. *R. x utile* Jancz. (*cynosbati* \times *grossularia*)
 214. *R. x houghtonianum* Jancz. (vide 210) gener. II
 215. *R. x vitreum* Jancz. (*stenocarpum* \times *grossularia*)
 216. *R. x urceolatum* Tausch (vide 204) gener. II fl. *purpureo*
 217. *R. x futurum* Jancz. (*macrocarpum* ♀ \times *warszewiczii* ♂)
 219. *R. x innominatum* Jancz. β (*divaricatum* \times *grossularia* β *uva-crispa*)
 220. *R. x innominatum* Jancz. α (*divaricatum* \times *grossularia* α *vulgare*)
 221. *R. x succirubrum* Zabel ex Jancz. (*divaricatum* ♀ \times *niveum* ♂)
 222. *R. x fontenayense* Jancz. \times *grossularia* β *uva-crispa* \times *sanguineum*)
 224. *R. x arcuatum* Jancz. (*gracile* \times *rotundifolium*)
 225. *R. x koehneanum* Jancz. (*multiflorum* \times *vulgare*)
 226. *R. x houghtonianum* Jancz. *foliis variegatis* (vide 210)
 227. *R. x houghtonianum* Jancz. *acerifolium* (vide 210)
 228. *R. x saundersii* Jancz. (*hudsonianum* ♀ \times *nigrum* ♂)
 229*. *R. grossularia* α *vulgare* \times β *uva-crispa*

230. *R. × houghtonianum* Jancz. (vide 210) gener. II
 231*. *R. grossularia* α *vulgare* × β *uva-crispa*
 232*. *R. × urecolatum* Tausch (vide 204) gener. II fl. roseo
 233*. ***R. × futurum* Jancz.** (vide 217) fr. *purpureo*
 235*. *R. × pallidum* Otto et A. Dietr. (vide 206) gener. II fl. *purpureo*
 236*. *R. vulgare* × *macrocarpum* ♀ fr. *albido* ♂
 237*. *R. × wallichii* Jancz. (*glaciale* α *maius* × *luridum*)
 238*. *R. × pallidum* Otto et A. Dietr. (vide 206) gener. II fl. *albido*
 239*. *R. × berisoides* Jancz. (*alpinum* ♀ × *rubrum* ♂)
 240*. *R. × berisoides* Jancz. (vide 239)
 241*. *R. × wallichii* Jancz. (vide 237)

Szkółka – „America occ. & austr.”

- 301*. ***R. nevadense* Kellog** α *geminum*
 302*. ***R. pinetorum* Greene**
 303*. *R. glutinosum* Benth. fl. *roseo* = ***R. sanguineum* var. *glutinosum* (Benth.) Loudon**
 304*. ***R. bracteosum* Douglas**
 305*. *R. glutinosum* Benth. fl. *albido* = ***R. sanguineum* var. *glutinosum* (Benth.) Loudon**
 306*. *R. × fontenayense* Jancz. (*grossularia* × *sanguineum*)
 307*. *R. glutinosum* Benth. fl. *albido* fr. *nigro* = ***R. sanguineum* var. *glutinosum* (Benth.) Loudon**
 308*. ***R. laxiflorum* Pursh** *americanum*
 309*. *R. inebrians* Lindl. α *maius* stylo *pubescens* = ***R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.**
 310*. ***R. nevadense* Kellog** β *jasperae*
 311*. ***R. lobbii* A. Gray**
 312*. *R. amictum* Greene α *cruentum* = ***R. roezlii* var. *amictum* (Greene) Jeps.**
 313*. ***R. sanguineum* Pursh**
 314*. *R. glutinosum* Benth. fl. *roseo* = ***R. sanguineum* var. *glutinosum* (Benth.) Loudon**
 315*. *R. amictum* Greene α *cruentum* = ***R. roezlii* var. *amictum* (Greene) Jeps.**
 316*. ***R. leptanthum* A. Gray** α *genuinum*
 317*. ***R. sanguineum* Pursh**
 318*. *R. inebrians* Lindl. β *spaethianum* = ***R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.**
 319*. *R. inebrians* Lindl. α *maius* fl. *carneo* = ***R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.**
 320*. *R. mogollonicum* Greene = ***R. wolfii* Rothr.**
 321*. ***R. sanguineum* Pursh** – fl. *pleno*
 322*. ***R. lobbii* A. Gray**
 323*. *R. inebrians* Lindl. γ *spaethianum* = ***R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.**
 324*. ***R. bracteosum* Douglas**
 325*. ***R. × fuscescens* Jancz.** (*bracteosum* × *nigrum*)
 326*. ***R. × fuscescens* Jancz.** (vide 325)
 327*. ***R. cereum* Douglas** β *viridescens* fl. *albo*
 328*. *R. inebrians* Lindl. α *maius* fl. *roseo* = ***R. cereum* var. *inebrians* (Lindl.) C. L. Hitchc.**
 329*. ***R. cereum* Douglas** β *viridescens* fl. *carneo*
 330*. ***R. bracteosum* Douglas**
 331*. ***R. gayanum* (Spach) Steud.** α *villosum* ♂
 332*. ***R. gayanum* (Spach) Steud.** α *villosum* ♀
 333*. ***R. gayanum* (Spach) Steud.** β *nitidum* ♂

- 334*. *R. australe* Jancz. (*Gayanum* ♀ × *polyanthes* ♂)
 335*. ***R. menziesii* Pursh** β *subvestitum*
 336*. *R. amictum* Greene γ *hispidulum* = ***R. roezlii* var. *amictum* (Greene) Jeps.**
 337*. ***R. menziesii* Pursh** β *subvestitum*
 339*. ***R. fasciculatum* Siebold et Zucc.** β *chinense* ♀
 340*. ***R. fasciculatum* Siebold et Zucc.** β *chinense* ♂
 342*. ***R. fasciculatum* Siebold et Zucc.** α *japonicum*
 343*. *R. australe* Jancz. (*gayanum* ♀ × *polyanthes* ♂)
 344*. ***R. gayanum* (Spach) Steud.** α *villosum*
 345*. ***R. pinetorum* Greene**
 b.d.*. *R. sardoum* Martelli
 b.d.*. ***R. nevadense* Kellog**

Na temat losów kolekcji po śmierci Janczewskiego wiadomo niewiele. Pewne jest, że w latach 1927–1932 w Arboretum Kórnickim posadzono około 70 krzewów porzeczek pochodzących z kolekcji Janczewskiego w Ogrodzie Botanicznym UJ (Straus 1965). Świadczy to o zachowaniu do tego czasu okazów przynajmniej tych gatunków. W związku z późniejszym znacznym ograniczeniem liczby gatunków i odmian uprawianych w Ogrodzie Botanicznym UJ, krzewy przeniesione do Arboretum Kórnickiego stanowiły szansę zachowania linii pochodzących bezpośrednio od okazów Janczewskiego. Niestety, kolekcja ta, pomimo iż przetrwała kilkadziesiąt lat, w niedawnej przeszłości została całkowicie zlikwidowana (Jakub Dolatowski, informacja ustna; patrz też: „Nota od Redaktora” na końcu tekstu). Poniżej podano listę gatunków (wraz z datami pozyskania) pochodzących z Ogródu Botanicznego UJ, a rosnących w 1965 r. w Arboretum Kórnickim.

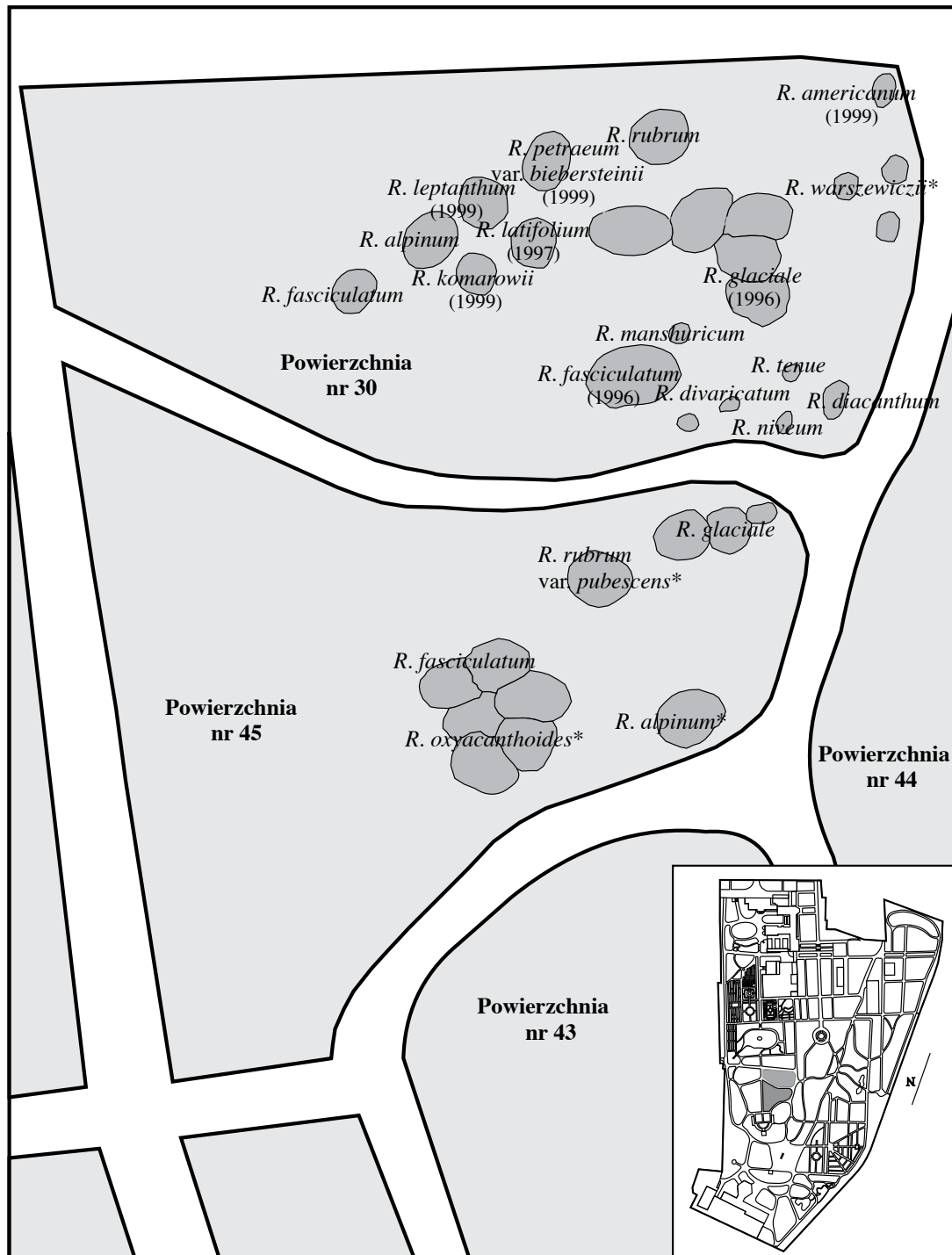
1. *Ribes alpestre* (1928) (niepewne czy z kolekcji Janczewskiego)
2. *Ribes × carrierei* (*R. glutinosum albidum* ♀ × *R. nigrum* ♂) (1929)
3. *Ribes culverwellii* (*R. nigrum* ♂ × *R. grossularia* ♀, *R. nigrum* ♀ × *R. grossularia* ♂) (1928)
4. *Ribes diacanthum* (1927)
5. *Ribes × fuscescens* (*R. bracteosum* × *R. nigrum*) (1927, 1928)
6. *Ribes × innominatum* (*R. divaricatum* × *R. grossularia*) (1928)
7. *Ribes × innominatum* ‘*pubescens*’ (1927)
8. *Ribes longeracemosum* (1932)
9. *Ribes nigrum* var. *europaeum* (1927, 1958)
10. *Ribes nigrum* ‘*pauciflorum*’ (1958)
11. *Ribes nigrum* ‘*variegatum*’ (1928)
12. *Ribes niveum* (1928)
13. *Ribes orientale* ‘*genuinum*’ (1928)
14. *Ribes petraeum altissimum* (1928)
15. *Ribes petraeum caucasicum* (1928)
16. *Ribes rubrum* ‘*scandicum*’ (1928)
17. *Ribes sanguineum* ‘*ciarneum*’ (1958)
18. *Ribes warszewiczii* (1928)

Z ogromnego niegdyś zbioru w Ogrodzie Botanicznym UJ do dziś zachowało się niewiele okazów. Kolekcja porzeczek jest obecnie ograniczona do powierzchni ogrodowych

30 i 45 (ryc. 4) i składają się na nią 44 krzewy należące do 17 gatunków i odmian. Powierzchnia nr 45 to dawna powierzchnia amerykańska, jednak tylko jeden z pięciu rosnących tu współcześnie gatunków był na niej również w czasach Janczewskiego. Jest to amerykańska porzeczka (agrest) ostrokończysta *Ribes oxyacanthoides* L., rosnąca w pobliżu miejsca, w którym gatunek ten był posadzony ponad 100 lat temu. Można zatem przypuszczać, że jest pozostałością oryginalnej kolekcji. Pozostałe krzewy należą do gatunków europejskich i azjatyckich i zostały tu prawdopodobnie przesadzone w czasie reorganizacji tej części ogrodu. Nale-

żą do nich *R. rubrum* L. var. *pubescens* (obecna nazwa to *R. spicatum* E. Robson) oraz prawdopodobnie *R. alpinum* L.

Główna część kolekcji rośnie obecnie na powierzchni nr 30, gdzie pierwotnie nie było porzeczek. Prawdopodobnie jednak część obecnych tu okazów pochodzi z pierwotnej kolekcji i została tu przesadzona z powierzchni o numerach 42, 43 i 44, a częściowo prawdopodobnie także z powierzchni 45. Czasem, jak w przypadku *R. warszewiczii* Jancz., oznaczało to przeniesienie okazu na odległość zaledwie kilku metrów. Część jednak bez wątpienia sadzono później, czy to w ramach prowadzonej od kilkunastu lat odbudowy ko-

Ryc. 4. Aktualna mapa kolekcji *Ribes* w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (oprac. K. Kulpiński)

Fig. 4. Current map of *Ribes* collection in the Botanic Garden of the Jagiellonian University (by K. Kulpiński)

lekcji, czy też (co znacznie trudniej ustalić) w okresie ją poprzedzającym.

Aktualny stan kolekcji w Ogrodzie Botanicznym przedstawiono na ryc. 3. Gwiazdką oznaczono okazy, które z dużym prawdopodobieństwem pochodzą z oryginalnej kolekcji Janczewskiego. W przypadku znanej daty wprowadzenia umieszczono ją w nawiasie. Poza kolekcją znajdują się krzewy odmian uprawnych (dział roślin leczniczych), kilka dość młodych okazów na terenie arboretum oraz krzewy przy pomniku Józefa Warszawicza, które pochodzą od okazów porzeczki Warszawicza rosnących w obrębie kolekcji.

Zachowane od czasów Janczewskiego okazy są żywym świadectwem jego badań nad systematyką i biologią rodzaju. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że na okazie *R. warszewiczii* Jancz. rosnącym w Ogrodzie Botanicznym UJ oparł on, przynajmniej częściowo, swoją diagnozę tego gatunku. Badania Janczewskiego wykroczyły jednak poza czystą systematykę – prowadził również badania nad uprawą i rozmnażaniem porzeczek i agrestów. Wiele gatunków uprawiał po raz pierwszy na terenie Polski. Pozostaje zatem mieć nadzieję, że prowadzona odbudowa kolekcji pozwoli w przyszłości przywrócić ją do stanu świetności.

Podziękowania

Serdecznie dziękuję mgr Barbarze Baran, opiekunowi arboretum Ogrodu Botanicznego UJ, za cenne informacje na temat kolekcji żywych okazów porzeczek w Ogrodzie Botanicznym UJ oraz pomoc w odtworzeniu jej historii.

Literatura

- ANGIOSPERM PHYLOGENY GROUP, 2003. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG II. *Botanical Journal of the Linnean Society* 141: 399-436.
- BERGER A., 1924. A taxonomic review of currants and gooseberries. *New York Agricultural Station Technical Bulletin* 109: 1-118.
- COVILLE F., BRITTON N., 1908. *Grossulariaceae*. *North American Flora* 22: 193-225.
- FREIE-FIERRO A., 2002. A new species of *Ribes* (Grossulariaceae), along with notes and a key to the Ecuadorian species. *Systematic Botany* 27(1): 14-18.
- GERMPLASM RESOURCES INFORMATION NETWORK, 2009. Species records of *Ribes*. United States Department of Agriculture, Agricultural Research Service. <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/splist.pl?10469>.
- JANCZEWSKI E., 1907. Monographie des Groseilliers *Ribes* L. *Mémoires de la Société de Physique et d'Histoire Naturelle de Genève* 35(3): 199-517.
- MAJEWSKI T., 2000. Edward Franciszek Glinka Janczewski (1846-1918). Botanik, systematyk, anatom, morfolog, mykolog, algolog. W: Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Cz. I: Biografie uczonych. Universitas Jagiellonica. Liber aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars I: Virorum doctorum vitae. Zemanek A. (red.). Uniwersytet Jagielloński, Księgarnia Akademicka. Kraków: 75-82.
- MESSINGER W., HUMMER K., LISTON A., 1999. *Ribes* (Grossulariaceae) phylogeny as indicated by restriction-site polymorphisms of PCR-amplified chloroplast DNA. *Plant Systematics and Evolution* 217(3-4): 185-195.
- NATIONAL CLONAL GERMPLASM REPOSITORY, 2009. *Ribes* germplasm, currant and gooseberry genetic resources. United States Department of Agriculture, Agricultural Research Service. <http://www.ars.usda.gov/Main/docs.htm?docid=11353>.
- RUTKOWSKI L., 2006. Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- SCHULTHEIS L., DONOGHUE M., 2004. Molecular phylogeny and biogeography of *Ribes* (Grossulariaceae), with an emphasis on gooseberries (subg. *Grossularia*). *Systematic Botany* 29(1): 77-96.
- SENTERS A., SOLTIS D., 2003. Phylogenetic relationships in *Ribes* (Grossulariaceae) inferred from ITS sequence data. *Taxon* 52(1): 51-66.
- STRAUS H., 1964. Charakterystyka niektórych gatunków i odmian z kolekcji rodzaju *Ribes* L. w Arboretum Kórnickim. *Arboretum Kórnickie* 10: 55-70.
- WEIGEND M., BINDER M., 2001. Three new species of *Ribes* L. (Grossulariaceae) from Central and South America. *Systematic Botany* 26(4): 727-732.
- WEIGEND M., CANO A., RODRIGUEZ E., 2005. New species and new records of the flora in Amotape-Huancabamba Zone: Endemics and biogeographic limits. *Revista Peruana de Biología* 12(2): 249-274.
- ZIELINSKI Q. B., 1953. Chromosome numbers and meiotic studies in *Ribes*. *Botanical Gazette* 114: 265-274.

Nota od redaktora:

Zachowane spisy kolekcji kórnickich sprzed II wojny (Antoni Wróblewski „Inwentarz arboretum kórnickiego, I”, „Stary inwentarz (ważny)” i dalsze; kopie kserograficzne, zbiory J. Dolatowskiego, Policzna), pozwalają pełniej odtworzyć zbiór rodzaju *Ribes*, jaki Antoni Wróblewski otrzymał dla Ogródów Kórnickich z Ogrodu Botanicznego z Krakowa („od Janczewskiego”, „OB. Kraków + data”).

Warto wszystkie te nazwy przypomnieć i zestawić, bo całą kolekcję zlikwidowano w latach 1990-tych. Zgromadzona swego czasu przez Janczewskiego i przekazywana potem w ręce Wróblewskiego (*gros* w 1928 roku), została po II wojnie rozmnożona z okazów rosnących od czasów Wróblewskiego w kilku miejscach w Arboretum i posadzona w rzędach na nowym miejscu, na terenach doświadczalnych Instytutu Dendrologii PAN, na wschód od budynku Instytutu. Pamiętam te porzeczki i agresty doskonale, bo chodziłem tam po owoce w „cienkich” latach stanu wojennego.

Numerzy porządkowe są numerami inwentarzowymi w Kórniku, pozostałe oznaczenia trafiły wraz z roślinami z Krakowa. Nazwy pozostawiam w brzmieniu inwentarza. Końcowa (data) oznacza rok/lata sprowadzenia rośliny do Kórnika (nazwiska autorów nazw taksonów opuszczam, pozostawiając jednak skrót „Jancz.”):

893. *R. diacantha* (1927)
 1143. *Ribes* (1923[?]-1928)
 1144. *Ribes* No. 18 (1923[?]-1928)
 1145. *R. petraeum* v[ar]. *caucasicum* (Bieb.) Jancz. No. 26 (1923-28)
 1150. *R. aureum* gr.[andi]fl.[orum] *revolutum* No. 14 (1928)
 1151. *R. cynosbati* No. 10 (1928)
 1152. *R. vulgare* v[ar]. *hybridum* (1928)
 1153. *R. [c?]linebrians* v[ar]. *spæthianum* No. 13 (1928)
 1154. *R. maximowiczii* No. 23 (1928)
 1155. *R. niveum* No. 15 (1928)
 1156. *R. orientale* No.31 (1928)
 1157. *R. rubrum* v[ar]. *hispidum* Jancz. (1928)
 1158. *R. holosericeum* v[ar]. *pallidum* No.5 (1928)
 1159. *R. petraeum* v[ar]. *atropurpureum* (1928)
 1160. *R. petraeum* v[ar]. *altissimum* Jancz. (1928)
 1161. *R. tenue* Jancz. No. 24 ex Hupeh (1928)
 1162. *R. sp.* No. 6 (1928)
 1163. *R. sp.* No. 6bis [dopisek po II wojnie: „*petraeum* var. *biebersteini*”] (1928)
 1164. *R. luridum* No. 8 ♀ (1928)
 1165. *R. rubrum* v[ar]. *scandicum* (Hedl.) Jancz. (1928)
 1166. *R. sp.* No. 16 (1928)
 1167. *R. sp.*No. 20 (1928)
 1168. *R. longeracemosum* (1932)
 1169. *R. sp.* No. 32 (1928)
 1170. *R. sp.* No. 33 (1928)
 1171. *R. hudsonianum* v[ar]. *canadense* Jancz. (1928)
 1172. *R. fasciculatum* v[ar]. *japonicum* Jancz. (1928)
 1173. *R. sp.* No. 34 [dopisek po II wojnie: „*sanguineum*?”] (1928)
 1174. *R. luridum* (1928)
 1175. *R. sp.* No. 36 (1928)
 1176. *R. orientale* v[ar]. *genuinum* Jancz. No. 30 (1928)
 1177. *R. kaeanum* Jancz. (1928)
 1178. *R. No.* 35 (1928)
 1179. *R. fuscescens* Jancz. No. 12 (1928)
 1180. *R. utile* Jancz.
 1181. *R. diacantha* No. 22 [dopisek po II wojnie: „*R. alpestre*?”; pierwotnie zapisany także jako „*R. alpestre* z Setshuan nr 22”] (1928)
 1182. *R. carrierei* (1928)
 1183. *R. houghtonianum* Jancz. (1928)
 1184. *R. americanum* [pierwotnie zapisany jako „*R. floridum*”] (1928)
 1185. *R. leptanthum* (1928)
 1186. *R. futurum* Jancz. (1928)
 1187. *R. culverwellii* Jancz. (1928)
 1188. *R. diacantha* ♂ No. 21 (1928)
 1189. *R. nigrum* v[ar]. *variegatum* Jancz. (1928)
 1190. *R. rubrum* v[ar]. *scandicum* (Hedl.) Jancz. (1928)
 1191. *R. warszewiczii* Jancz. (1928)
 1197. *R. sp.* owoce białe, b. długie grona, od Janczewskiego